

Cild: 20 Say: 1
2017

ISSN 2218 – 0346

AZƏRBAYCAN ARXEOLÖGİYASI

Təsisçi

Hamlet İsaخانlı

Baş Redaktor

Qüdrət İsmayılzadə

Redaktor müavinləri

Roza Arazova

Tarix Dostiyev

Bəhlul İbrahimli

Məsul katib

Sevda Hüseynova

İşçi heyəti

Xəqani Həbibzadə

Akifə Cəfərli

Redaksiya heyəti

Yüksel Sayan (Türkiyə)
İsmayıl Hacıyev (Azərbaycan)
Bertyill Lyonnet (Fransa)
Rauf Muncayev (Rusiya)
Mehmet Özdoğan (Türkiyə)
Vəli Baxşəliyev (Azərbaycan)
Otar Caparidze (Gürcüstan)

Ayman Dosimbayeva (Qazaxıstan)
Maya Rəhimova (Azərbaycan)
Mehmet İşıqlı (Türkiyə)
Lauren Listven (ABŞ)
Andreas Şaxner (Almaniya)
Murtuzəli Hacıyev (Rusiya)

Volume: 20 Number: 1
2017

ISSN 2218-0346

AZERBAIJAN ARCHAEOLOGY

Founder

Hamlet Isaxanli

Editor in Chief

Qudrat Ismayilzadeh

Editorial Assistants

Roza Arazova

Tarikh Dostiyev

Bahlul Ibrahimli

Deputy Editors

Sevda Huseynova

Staff members

Xaqani Habibzadeh

Akifa Jafarli

Editorial Board

Yuksel Sayan (Turkey)
İsmail Hajiyevev (Azerbaijan)
Bertille Lyonnet (France)
Rauf Munchayev (Russia)
Mehmet Ozdoghan (Turkey)
Vali Baxshaliyev (Azerbaijan)
Otar Japaridzeh (Georgian)

Ayman Dosimbayeva (Kazakhstan)
Maya Rahimova (Azerbaijan)
Mehmet Ishikli (Turkey)
Lauren Listvest (USA)
Andreas Schachner (Germany)
Murtuzali Hajiyevev (Russia)

© COPYRIGHT 1999 Khazar University Press
All Rights Reserved

AZ1096 Azərbaycan Respublikası
Bakı şəhəri, Məhsəti küçəsi, 41
Xəzər Universitəsi

Khazar University 41 Mehseti str.,
Baku AZ1096 Republic of
Azerbaijan

Üz qabığında:

Oynoxooya. Gil. Qabala, Səlbir ərazisi, Azərbaycan

Cover page depicts:

Oinochoe. Clay. Qabala, the Selbir site. Azerbaijan

На обложке:

Ойнохоя. Глина. Габала, городище Сельбир. Азербайджан

Telefon: (99412) 4217927 (219)

Faks: (99412) 4989379

E-mail: contact@khazar.org

jaa@khazar.org

website: <http://www.khazar.org>

www.azerbaijanarcheology.com

KHAZAR UNIVERSITY PRESS

Всякое "было" есть загадка.

Фридрих Ницше

All happened in the past is mystery.

Friedrich Nietzsche

Bütün keçmişdə baş vermişlər tapmacadır.

Fridrix Nitsşe

İÇİNDƏKİLƏR

<i>Fəttah Xəlirqadə</i> - Musiqi arxeologiyasının perspektivləri	9
<i>Orxan Zamanov</i> - Mühəribə, onun mənşəyi və öyrənilməsi (Tarixşünaslıq və mənbəşünaslıq)	17
<i>Zeynəb Quliyeva</i> - Naxçıvanın neolit dövrü keramikasının funksional və texnoloji xüsusiyyətləri.....	41
<i>Toğrul Xəlilov</i> - Naxçıvanın erkən tunc dövrü keramikası üzərindəki ornamentlər haqqında	58
<i>Şamil Nəcəfov</i> - Üzərliktəpə yaşayış yeri (Şəmkir rayonu).....	69
<i>Tarix Dostiyev, Vahid Fərzəliyev, Fərid Seyfullayev</i> - Orta əsr Şəmkir şəhər yerindən tapılmış oduncaq nümunələrinin dendroarxeoloji tədqiqi.....	84
<i>Sayad Mehtizadə</i> - Azərbaycan xalq geyimlərinin Qərbi Avropa səyyahlarının gündəliklərində təsviri	93
Yeni kitablar	98

CONTENTS

<i>Fattah Khaligzade</i> - On the perspectives of music archaeology	9
<i>Orkhan Zamanov</i> - War, its origin and investigation (historiography and source study)	17
<i>Zeyneb Guliyeva</i> - Functional and technological features of the neolithic ceramics of Nakhchivan	41
<i>Togrul Khalilov</i> - The early bronze age ornaments of Nakhchivan region	58
<i>Shamil Najafov</i> - Uzaliktepe settlement (Shamkir district)	69
Tarikh Dostiyev, Vahid Farzaliyev, Farid Seyfullayev - Dendroarchaeological investigation of the wood samples from the medieval town of Shamkir	84
<i>Sayad Mehtizadeh</i> - Azerbaijani national clothing in the diaries of western travelers.....	93
New Books	98

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Фаттах Халыкзаде</i> - О перспективах музыкальной археологии.....	9
<i>Орхан Заманов</i> - Война, его происхождение и изучение (историография и источниковедение)	17
<i>Зейнаб Гулиева</i> – Функциональные и технологические особенности неолитической керамики Нахчывана	41
<i>Тогрул Халилов</i> - Об орнаментах на керамике эпохи ранней бронзы Нахчывана	58
<i>Шамил Наджафов</i> – Поселение Узерликтепе (Шамкирский район)	69
<i>Тарих Достиев, Вахид Фарзалиев, Фарид Сейфуллаев</i> - Дендроархеологическое исследование образцов древесины из средневекового городища Шамкир.....	84
<i>Саяд Мехтизаде</i> - Азербайджанская народная одежда в дневниках западноевропейских путешественников	93
Новые книги	98

Musiqi arxeologiyasının perspektivləri

Fəttah Xalıqzadə

(Azərbaycan Milli Konservatoriyası)

halikzade@mail.ru

Açar sözlər: musiqi arxeologiyası, çalğı alətləri, orqanologiya, fənlərarası metod və yanaşmalar, artefakt, arxeoloji və tekstoloji mənbələr

Giriş. Mənşəyi qədim tarixi dövrlərə gedib çıxan musiqi alətlərinin öyrənilməsində arxeoloji mənbələrin böyük rolu vardır. Haqqında bəhs etmək istədiyimiz elm sahəsinin adından da məlum olduğu kimi, musiqi arxeologiyası iki fərqli fənnin qovşağında meydana gəlib, keçmiş musiqi mədəniyyətlərinin və qədim insanların musiqili davranışlarının tədqiqi ilə məşğul olur. Musiqi ilə bağlı olan arxeoloji materiallar epigrafik, filoloji, epik, etnoqrafik, miniatür rəsm və s. mənbələrlə yanaşı bəşər tarixinin daha qədim dövrlərinə gedib çıxır, beləliklə də musiqi elminin mühüm bir tədqiqat obyektini təşkil edir. Bu sahədə çalışan mütəxəssislərin arxeoloji metod və üsullara yiyələnməsi tələb olunsada, qədim musiqi artefaktlarının lazımı qaydada tədqiqi musiqişünasların da iştirakını şərtləndirir.

Dünya miqyasında götürdükdə bu gün musiqi arxeologiyası müstəqil bir elm sahəsini əmələ gətirir və mütəxəssislər daha uğurlu araşdırmaları yerinə yetirmək üçün müxtəlif fənlərlə sıx əməkdaşlığa can atırlar. İCTM – Ənənəvi Musiqi üzrə Beynəlxalq Şuranın tərkibində 1980-cı ildə yaradılmış *Musiqi Arxeologiyası* adlı Tədqiqat qrupunun (Study Group) səmərəli fəaliyyəti dediklərimizi parlaq şəkildə təsdiq edir. Qrupun indiyə qədər keçirilmiş Beynəlxalq elmi konfranslarında fəal iştirak etməsi, İCTM-nin Ümumdünya konqreslərinə vaxtaşırı olaraq qatılması və müəyyən nəşrləri, məsələn “Yearbook for Traditional Music” vol.41, (Ənənəvi Musiqi üzrə İllik kitab, cild 41, 2009) mütəxəssislərin birgə fəaliyyətini, qazanılmış nailiyyətləri və gələcək perspektivləri aydın şəkildə əks etdirir.

Azərbaycanın tarixçi, etnoqraf, arxeoloq və musiqişünas alimləri də zaman-zaman qədim musiqi artefaktları ilə qarşılaşmış və onları ciddi şəkildə tədqiq etməklə məşğul olmuşlar. Görkəmli tarixçi və etnoqraf akademik T.Bünyadovun “Əsrlərdən gələn səslər” adlı kitabında (4) musiqi alətlərimiz müxtəlif mənbələr (o cümlədən, arxeoloji qaynaqlar) əsasında işıqlandırılmış və orqanologiya (alətsünaslıq) mütəxəssislərinin böyük marağına səbəb olmuşdur.

Azərbaycan arxeoloqları Vətənimizin ərazilərində dəfələrlə maraqlı alətlərlə qarşılaşmışdılar. Məsələn, Mingəçevir və Qarabağ eksponatları

musiqi mütəxəssislərinin də elmi diqqətini özünə cəlb etmiş, Cığamış yaxınlığında (Cənubi Azərbaycan) tapılmış və üzərində, ibtidai ansamblın (nəfəs, zərb və simli alətlər) təsvir olunduğu qızıl cam 8 minillik tarixi ilə Amerika arxeoloqlarını heyrətə gətirmişdir.

Musiqi arxeologiyasının ən inkişaf etmiş sahəsi musiqi alətləri ilə bağlıdır. Çünki, on minilliklərin musiqi tarixi bizə çalğı alətlərindən başqa heç bir miras qoymamışdır. Təbii ki, Azərbaycanın etnoorqanoloqları, sənətşünaslıq doktorları S.Abdullayeva, A.Nəcəfzadə və başqaları da öz araşdırmalarında arxeoloji tapıntılara müraciət edirlər. Respublikamızda musiqi arxeologiyası müstəqil elm sahəsinə çevrilməsə də, onun zəngin potensial imkanları vardır. Bu mənada mövcud olan arxeoloji musiqi materialları ilə yanaşı, metodoloji yanaşmaların da böyük əhəmiyyəti vardır.

Bəzi metodoloji yanaşmalar. İki elm sahəsini özündə birləşdirən musiqi arxeologiyasının hazırkı məsələlərinə nəzər salsaq, müxtəlif elmlərin sıx vəhdətini daha müfəssəl şəkildə qeyd etmək olar. Bir tərəfdən alətşünaslıq, musiqi tarixi və XX əsrin ortasında meydana gəlmiş etnomusiqişünaslıq həmin sahəyə müxtəlif mövqelərdən yanaşırsa, arxeologiyanın özündə də fərqli cərəyanlar meydana gəlmiş (*ənənəvi və yeni arxeologiya, etnoarxeologiya, eksperimental arxeologiya*) və onların musiqi tarixinə tətbiqi qədim musiqi mədəniyyətlərinin müxtəlif aspektlərini işləməyə böyük imkanlar açır.

Musiqi arxeologiyası çalğı alətləri ilə məhdudlaşmayaraq, özünün tədqiqat obyektini daha əhatəli şəkildə müəyyən edir. Burada musiqi alətləri tədqiqatların başlıca mövzusunun təşkil etsə də, onlara mədəniyyətin ayrılmaz bir hissəsi kimi baxılır və bütövlükdə musiqinin cəmiyyət həyatında oynadığı rolun hərtərəfli şəkildə öyrənilməsi məqsədi irəli sürülür. Musiqini tədqiq edən tarixçilər kimi, arxeoloqlar da qədim mədəniyyətlərin tam şəkildə gün işığına çıxarılmasını xülya hesab edir, bununla belə keçmişin cüzi bir hissənin aydınlaşdırılmasına da bir qənimət kimi baxaraq, öz araşdırmalarına söylə davam edirlər.

Musiqi arxeologiyası, istər bütöv, istərsə də fraqmentar olsun, çalğı alətlərini, onların təsvirlərini, ifa vəziyyətlərini və mövcudluq şəraitini, bəzən isə həmçinin musiqi həyatının müəyyən mənzərələrini də araşdırır. Təbii ki, bu işlərin nəticələri arxeoloji kontekst və əgər varsa, yazılı sənədlərdən xeyli dərəcə də asılıdır. Bundan başqa, memarlıq tikililəri, insanların yaşamış olduqları mağaralar və digər təbii məkanların akustik xüsusiyyətləri də musiqi arxeoloqlarının tədqiqat sahəsinə daxil ola bilər. Nəhayət, özündə müəyyən qədimlik izlərini daşıyan canlı folklor təcrübəsi də müqayisələr məqsədi ilə istifadə oluna bilər.

Görkəmli alimlər elmi araşdırmaların məğzini daha doğru və dürüst şəkildə ifadə etmək məqsədi ilə “musiqi arxeologiyası” adının hər iki tərə-

finə yenidən baxılmasını təklif edirlər. Birincisi, qədim musiqi mədəniyyətlərinin tədqiqində bəzən arxeoloji tapıntılardan yox, etnoqrafiya, linqvistika və etnomusiqişünaslıq faktlarından istifadə olunur. Lakin təklif olunan adlar (məsələn, *paleo- orqanology* yaxud *archaeomusicology*) hələ musiqi arxeologiyası anlayışını tam mənada əvəz etmək iqtidarında deyildir.

Digər tərəfdən, qədim mədəniyyətlərin heç də hamısında hazırda qəbul edilmiş “musiqi” anlayışı olmamışdır. Hətta görkəmli Amerika etnomusiqişünas alimi Timosi Rays dünya xalqlarının rəngarəng mədəniyyətlərində musiqinin funksiya və vəzifələrini açıqlayan müxtəlif təyinləri “metafiora” adı ilə şərh edir. Bundan başqa, musiqi istər qədim dövrlərdə, istərsə də hazırda canlı şəkildə yaşayan folklor yaradıcılığında müstəqil şəkildə mövcud olmayaraq, “ilkın sinkretizmin” ayrılmaz tərkib hissəsini təşkil etmişdir. Bu səbəbdən, bəzən fənnin adı kimi, *səsin arxeologiyası (sound archaeology)* kimi yeni bir adda təklif olunur.

Musiqi arxeologiyasının hamılıqla qəbul edilmiş ümumi prinsipi *fənlərarası metodun* tətbiqi ilə bağlıdır. Belə ki, araşdırmalarda tarix, arxeologiya, etnoqrafiya, linqvistika, musiqişünaslıq, orqanologiya, akustika və.s. sahələrdən tez-tez istifadə olunur.

Arxeoloji mənbələrin aşkar edilməsi hələ onların tarixini açıqlamaq üçün yetərli olmur. Bu sətirlərin müəllifi 2003-cü ildə Lənkəranda apardığı ekspedisiya zamanı belə bir faktla qarşılaşmışdı. Bizə rayonun Səpinəkəran kəndində qazıntılar zamanı tapılmış böyük meyvə çəyirdəyinə bənzəyən bir əşya göstərdilər. Yan tərəflərində olan dəliklər vasitəsilə quşların cəh-cəhli oxumasını xatırladan melodiya çalındığı üçün həmin əşyalara adətən quş tütəyi deyilir. Deyilənlərə görə, alətin ən azı üç min il yaşı varmış. Lakin musiqi təhlilləri vasitəsilə bu ehtimalı yoxlamaq mümkün deyildi. Arxeoloq-alimlər yaxınlıqda tapılmış digər materiallara da nəzər salmağı tövsiyə edirlər.

Bəzən həmin məqsədlə təbiət və dəqiq elmlərin tədqiqat üsullarından da istifadə olunur. Təsədüfi deyil ki, ixtisasca kimyaçı olan alimlər tarix elminə də müdaxilə edir və hər iki sahədə (kimya və tarix) gözə çarpan elmi nailiyyətlər əldə edirlər. Buna bənzər maraqlı bir hadisə Çin arxeologiyasında baş vermişdir. Ölkənin əyalətlərindən birində tapılmış nəfəs alətlərinin (şerti olaraq, tütək dəstinin) 8 minillik yaşı məhz kimyəvi analizlər vasitəsilə müəyyən edilmişdir.

Musiqi arxeologiyası ilə etnomusiqişünaslıq arasında həm oxşar, həm də fərqli cəhətləri qeyd etmək olar. Məsələn, sonuncuya aid olan *musiqi-nəzəri və antropoloji (etnoqrafik)* yanaşmalar müvafiq olaraq musiqi səslərinin özünə və ya onların ictimai-mədəni kontekstinə yönəlir. Arxeoloji araşdırmaların maddi əşyalar üzərində və ya etnoqrafik kontekstdə aparılması hərdənsə etnomusiqişünaslığın qeyd olunmuş iki qolu ilə analogiyalar oyadır.

Lakin musiqi arxeologiyası ilə etnomusiqişünaslığın oxşar məsələlərə münasibəti arasında bir mühüm fərq də vurğulanmalıdır. Əgər musiqi arxeologiyasında keçmişin musiqi nümunələri və davranışlarından çıxış etməklə, onları canlı folklor ənənələri ilə müqayisə edirlərsə, etnomusiqişünaslıq tarixi zaman daxilində əks istiqamətdə-müasirlikdən başlayıb qədimliyə hərəkət edir, başqa sözlə, bugünün nümunələrində keçmişin izlərini arayıb-axtarırlar. Eyni zamanda bu yanaşmalar bir-birini tamamlamaq iqtidarındadırlar.

Mövcud arxeoloji mənbələrə görə təhlil üsullarının seçilməsi tədqiqatlarda mühüm bir şərtədir və qabaqcadan müəyyən olunmalıdır. Aydın ki, tədqiqat obyektinin qədimliyi elmi vəzifələri çətinləşdirirsə, faktiki materialların zənginliyi isə əksinə dəyərli elmi nəticələrin alınmasına müsbət təsir göstərir.

Etnoarxeologiya keçmişin maddi tapıntılarını çağdaş mədəniyyət prizmasında dəyərləndirir, onların hazırlanma texnologiyasını öyrənir, digər mədəniyyətlərlə müqayisələr aparır. Beləliklə də, etnoarxeologiya musiqi artefaktlarını öyrənərkən musiqi arxeologiyası ilə etnomusiqişünaslıq arasında körpü rolunu oynayır.

Belə bir önəmli cəhəti də nəzərə almaq lazımdır ki, qədim dövrlərin musiqisi haqqındakı təsəvvürlər adətən statik xarakter daşıyır və mövcud materialların qıtlığından irəli gəlir. Hər hansı mədəniyyət özünün daxili imkanları əsasında inkişaf etdiyi kimi, kənar təsirlərə də məruz qalaraq onları öz içərisində əridir. Bu zaman isə iqtibaslar özlərinin məna və funksiyalarını dəyişə bilər. Bu gün yer kürəsinin müxtəlif guşələrindən tapılmış musiqi alətlərində zahiri bənzərliklər nəzərə çarpsa da, onların məzmun və formasında böyük və bəzən hətta təzadlı fərqlər də ola bilər.

Dünya elmində özünə yer alan *eksperimental arxeologiya* musiqi alətlərinə də tətbiq oluna bilər. Bu zaman arxeoloqlar əsrlərdən və qərincələrdən gələn səslər aləmini sadəcə kənardan seyr etmir, onların canlandırılmasına və müasir insanlara təqdim edilməsinə də həmçinin səy göstərirlər.

Eksperimental arxeologiyanın birinci mərhələsi alətlərin hazırlanması ilə bağlıdır. Növbəti mərhələdə onların çalğı üsulları sınaqdan keçirilir. Nəfəs alətlərinin dəlikləri və ya dəst halında tapılmış idiofonlu alətlər qammların öyrənilməsinə imkan yaratsa da, melodik və ritmik sistemlərin bərpası müşkül bir problem olaraq qalmaqdadır.

Qeyri-adi istedadla malik olmuş mərhum etnoorqanoloq alim, professor və xalq artisti Məcnun Kərim (1940-2013) özünün axtarışlarında bilavasitə arxeoloji materiallardan faydalanmamışdır. Eyni zamanda o, musiqi arxeologiyasının və eksperimental arxeologiyanın irəli sürdüyü vəzifələri digər mənbələr əsasında (məsələn, şeir və miniatur rəsm sənəti, elmi risalələr və.s) uğurla həyata keçirmişdir. Yaxşı məlumdur ki, professor qədim musiqi alətlərinin yalnız zahiri forması ilə kifayətlənməmiş, onların tembr, di-

namika və kök kimi mühüm akustik keyfiyyətlərini də canlandırmış, beləliklə də, tarixi musiqi nümunələrini orijinala yaxın tərzdə səsləndirməyə gözəl imkanlar açmışdır.

Musiqi arxeologiyası. Tədqiqat qrupunun bir nəşri barədə. Ənənəvi musiqi üzrə illik kitab (7) dünya musiqi arxeologiyasında gedən müasir tədqiqat prosesləri haqqında ümumi təsəvvür yarada bilir. Əgər kitabın Müqəddimə məqaləsində Arved Adje Both elm sahəsinin aktual metodoloji və nəzəri məsələlərindən ətraflı şəkildə bəhs edirsə, sonrakı 5 məqalə Yer kürəsinin müxtəlif ərazilərində son zamanlar aparılmış konkret araşdırmaları (*case studies*) təqdim edir – Yaxın Şərq, Çin, Cənubi-Şərqi Asiya, Qərbi Avropa, Mezoamerika.

Tədqiqatların zaman çərçivələri mövcud mənbələrin tarixindən asılı olaraq, müxtəlifdir və e.ə II minillikdən bizim eranın IX-XVIII əsrlərini əhatə edir. Musiqi arxeologiyasının ibtidai dövrlərə baş vura bilməsinə baxmayaraq bəzi materiallar nisbətən yaxın tarixi keçmişə də işıq salır. Həmin səbəbdən musiqi arxeologiyasının tədqiqat obyektinə çox zaman ümumiyyətlə keçmişin musiqi mədəniyyətləri və davranışları kimi açıqlanır. Məqalələrin məzmunca rəngarəngliyinə baxmayaraq, onların hamısında arxeoloji faktların müvafiq musiqi mədəniyyəti daxilində yerləşdirilməsinə uğurlu səy göstərilir.

Yaxın və Orta Şərq ölkələri musiqi-arxeoloji materiallarla olduqca zəngindir. Bu sahəni tədqiq etmiş Qərb alimlərindən Sam Mirelmanın məqaləsini qeyd etmək lazımdır: *Qədim İraq. Suriya və Türkiyədə musiqi və musiqiçilərin sosial tarixində yeni gəlişmələr./ New Developments in the Social History of Music and Musicians in Ancient Iraq, Syria and Turkey* (7. p.12-22)

Bununla bağlı olaraq, müəyyən şəxsi təəssüratlarımı da bildirmək istərdim. Həmin alətlərin əlvan rəngli təsvirləri İstanbul Teknik Universitetinin nəzdindəki Türk Musiqisi Dövlət Konservatoriyasının kitabxanasında divardan asılaraq uğurlu bir şəkildə təbliğ olunmaqdadır. Təsvirlər konservatoriyanın müəllim və tələbələrini, habelə buraya gələn qonaqları dərhal özünə cəlb edir, onları qədim və əsrarəngiz musiqi dünyasına aparır. S. Mirelman özünün məqaləsində Mesopatamiyadan (indiki Türkiyə, İraq və Suriyadan) tapılmış gil lövhələrinə (rusca – клинопись – çivi yazılar) əsaslanaraq, qədim musiqi mədəniyyətini işıqlandırmışdır

Digər tədqiqatçı İnqrid Furnis qədim Çin musiqi mədəniyyətini arxeoloji mənbələr və yazılı sənədlər əsasında araşdırır. *Unearthing China's Informal Musicians. Archaeological and Textual studies from Shang to Tang periods/Çinin Yer üzünə çıxarılmış qeyri-formal musiqiçiləri. Şanq və Tanq dövrlərində arxeoloji və tekstoloji tədqiqatlar* (7. p.23-41).

Hər iki sivilizasiyada (Mesopatamiya və Çində) bir sıra ümumi cəhətləri görmək olar: hökmdarların saraylarında qadın ifaçıların olması, musiqi tərbiyəsinin və alətlər istehsalının xüsusi şəxslərə həvalə olunması, məbəd musiqisinin yayılması, musiqiçilərin müharibələrdə qalib tərəfə ərnağan edilməsi hər iki halda müşahidə olunur.

Musiqi arxeoloqları bir çox əsrlər ərzində yerin alt qatlarına gömülmüş alət və təsvir nümunələri ilə bərabər bəzən dəniz və okean sularına qərq olmuş nümunələr, onların mübadiləsi və yayılması barədə də araşdırmalar aparmalı olurlar. Dəniz ticarəti ilə məşğul olmuş bir gəminin Hind okeanında batması zamanı musiqi alətləri də eyni acı taleyi yaşamışdır. Həmin hadisədən neçə əsr keçdikdən sonra gəmi okeanın dibindən çıxarılmış və içindən tapılmış alətlər (əsasən idiofonlar) musiqi-arxeoloji tədqiqatlara cəlb olunmuşdur. Bu mənbələr ölkələr arasında ticarət əlaqələrinin olması ilə yanaşı mədəni əlaqələri də düşünməyə əsas verir. Bax: *Arsenio Nikolas. Gongs, Bells and Cymbals: Archaeological Record in Maritime Asia from the Nineth to the Seventeenth Centuries. /Qonqlar, Zənglər və Sinclər.IX-XVII əsrlərin Asiya dənizçiliyində arxeoloji qeydləri* (7. p.62-93)

Kitaba daxil edilmiş bəzi məqalələr qədim mədəniyyətlərin qarşılıqla əlaqələri məsələsini aşkar edir. Belə mübadilələr Qərbi Avropaya gəlib çıxmış Jew Harp və Cənub-Şərqi Asiya regionunda yayılmış zəng, zıncırov və sinc vasitəsilə öyrənilir.

Sonuncu alətlər, zətən idiofonlar olaraq, dəniz sularına batmış bir gəmidən tapılmışdır. Çin, Vyetnam, İndoneziya, Hindistan kimi ölkələrin arasında mövcud olmuş dəniz ticarətində həmin musiqi alətləri də müəyyən yer tutmuşdu (qonq və zənglər IX-XIII əsrlərdə, sinclər isə XIII-XVII əsrlərdə). Müəllif musiqi mədəniyyətlərinin mühüm göstəricisi olan alət istehsalı mərkəzlərindən də xəbər verir. Həmin alətlər saraylarda, məbədlərdə, xalq bayramlarında və hətta bir yazılı mənbənin göstərdiyi kimi, hərbi yürüşlərdə də istifadə olunurdu.

Jew Harp (ağız qopuzu) aləti isə, Koltveitin araşdırmasına əsasən, İsveçrə, Skandinaviya, İngilis boğazının hər iki tərəfində istifadə olunmuşdu. Alətin Orta Asiya – Rusiya – Avropa marşrutu ilə yayılması ehtimal olunur. *Jew's Harp in Western Europe. Trade, Communication and Innovation. Ağız qopuzu . Ticarət, Kommunikasiya və İnnovasiya* (7. p.43-61). Çalğıcıların kimliyi barədə dəqiq yazılı mənbələrin yoxluğuna baxmayaraq, müəllif bu barədə müəyyən fərziyyələrini əsaslandırmağa çalışır.

Arxeoloji və yazılı mənbələr zəngin olduqda tədqiqatçıların əməkdaşlığı öz gözəl bəhrəsini verə bilər. Barber, Sandez və Olvera maral sümüyündən qayrılmış fleyta və onun ictimai-mədəni musiqi həyatında tətbiqi barədə dəyərli elmi məqalə yazmışdılar. “Mezoamerikada ölüm və həyatın səsləri. Qədim Oaxakanın Sümük fleytaları *Sound of Death and Life in Mesoame-*

rica. Bone Flute of Ancient Oaxaca (7. p.94-110). Həmin alət Meksikanın sahil məntəqələrində, gənc oğlan məzarından tapılmış və qədim zamanlarda yerli əhalinin mərasimlərində mühüm yer almışdır. Məqalə də həmçinin geniş tarixi-mədəni konteksti ilə diqqəti çəkir.

Azərbaycan etnoorqonologiya elmi bir sıra alimlərin tədqiqatları sayəsində əhəmiyyətli inkişaf yolu keçmiş, eyni zamanda arxeoloji mənbələrə də üz tutmağa başlamışdır. Bu uğurları dünya musiqi arxeologiyasının nailiyyətləri əsasında davam etdirmək elmin qarşısında yeni üfüqlər açmağa bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdullayeva S. Azərbaycan xalq çalğı alətləri. Bakı, Adiloğlu, 2002, 454 s.
2. Kərim M. Azərbaycan musiqi alətləri. Bakı, İNDİGO, 210 s.
3. Nəcəfzadə A. Azərbaycan idiofonlu çalğı alətləri (orqanoloji-tarixi tədqiqat). Bakı, "MBM", 2010, 280 s.
4. Bünyadov T. Əsrlərdən gələn səslər. Bakı, Azərnəşr, 1993, 264 s.
5. Вертков К, Благодатов Г, Язовшкая Э. Атлас музыкальных инструментов народов СССР. Музгиз, 1963, 275 с.
6. Вызго Т.С. Музыкальные инструменты Средней Азии. Москва, Музыка, 1980, 190 с.
7. Yearbook for Traditional Music. Vol.41, 2009

Summary

On the perspectives of music archaeology

Fattah Khaligzade

This article is devoted to the problems of musical archaeology, which is characterised by the interdisciplinary methods to the study of artifacts, texts and ethnographical facts. Various approaches are demonstrated on the base of the articles written by the members of the Study Group on Music Archaeology and is able to open new perspectives in the developments of ethnoorganology in Azerbaijan.

Keywords: musical archaeology, ethnoorganology, interdisciplinary methods, artifacts and texts

Р е з ю м е

О перспективах музыкальной археологии

Фаттах Халыкзаде

Статья посвящена вопросам музыкальной археологии, которую отличают междисциплинарные подходы, методы исследования артефактов, текстов и фактов этнографии. Применение подобных методов демонстрируется на примере статей, авторы которых входят в Международную исследовательскую группу по музыкальной археологии, способной открыть новые перспективы в развитии азербайджанской этноорганологии.

Ключевые слова: музыкальная археология, этноорганология, междисциплинарные методы исследования, артефакты, тексты